

Magyar ellenállási mozgalmak Kárpátalján a csehszlovák uralom ellen (1919–1923)

1919 nyarán egyre világosabban érzékelhető volt – bár a trianoni békediktátumot csak egy év múlva kényszerítették rá Magyarországra –, hogy a megszálló katonai egységeket követő cseh állami hatóságok végleges jelenlétre rendezkedtek be Kárpátalján. A magyar uralom tisztviselőit még nem bocsátották el állásukból, és a régi hivatali szokások itt-ott még gyakorlatban voltak, de már kitűnt: a vidék új hatalma mindezt csak átmenetinek tekintti és fokozatosan bevezeti a teljes cseh impériumot. Ung, Bereg, valamint Ugocsa és Máramaros vármegyék csehszlovák megszállás alatt lévő területe – mintegy tartományként – ez időben katonai igazgatás alatt állt Hennoque francia tábornok vezetésével, aki ungvári székhelyű hivatalát kormányzóságnak nevezte. Bereg vármegyét pedig zsupán (főispán) igazgatta Munkácsról, a színmagyar és évszázadok óta megyeszékhely Beregszászon, a zsupáni hivatalnak csak egy kirendeltsége működött. A közhivatalokban hivatalos nyelvként a rutén és a szlovák nyelvet rendelték el, de ez egy ideig még nem ment át a gyakorlatba. A magyarlakta területeken ugyanis kevesen beszélték ezt a két nyelvet.

A vármegyék területén 1919 májusától „szigorú katonai diktatúrát vezettek be”, statárium és sajtócenzúra volt érvényben, amelyet csak három év múlva, 1922. április 27-én szüntettek meg. Este 9 óra után kijárási tilalmat hirdettek ki a településeken, amely alól senkinek sem adtak felmentést. A cseh hatóságok gyanakvással tekintettek a magyar ügyekre, különösen a szellemi életet korlátozták, mindenben összeesküvést sejtve.

„Mély fájdalommal töltötte el minden hazáját szerető igaz magyar lelkét, mikor látnia kellett, hogy a cseh zsebrákok kezére jutott Rákóczi szent földjén, ott, ahol egykor a tárogató bús hangja az osztrák elnyomás ellen harcba hívta a magyart s Rákóczi nagy fejedelmünk gens fidelissimáját (leghűségesebb népét) – a magyarsághoz mindig hű rutént –, a gyáva cseh martalócok nyomorult hada pöffeszkedik.” Így kezdődik az Ung vármegyei Bező községben született Komporday Andor (1884–1964) sebesfalvai (Bereg vármegye) görög katolikus lelkész emlékezése.¹ „Valóság ez, vagy álom? Hát nincs már magyar erő, amely Giskra zsebrák hadát kiverné a magyar földről?...Hát lehetséges az, hogy a magyar ebbe belenyugodjon? Nem, nem, az lehetetlenség, hogy az annyi honfivér által áztatott szent magyar föld a gyáva csehek prédája legyen. Szent meggyőződésünk, hogy az Alföld magyarsága azt nem engedi s rövidesen itt lesz idő, amidőn felhangzik az: Előrel, s a Kárpátok bérceire újból feltűzzük a magyar trikolort. De hogy a magyar feltámadás napja ne találja készületlenül a gens fidelissimát, a rutént, azért az (alsó)verecskéi járásban megindul a fegyveres felkelés szervezése.”

Bereg vármegye cseh katonai megszállása után, 1919 májusában kezdődött a magyarok és rutének fegyveres felkelésének előkészítése az új uralom ellen. Az ezeréves magyar határon álló, 1405 méter magas Pikuj-csúcs lábánál fekvő (az 1910. évi népszámláláskor 172 lakosú), ruszinok lakta Sebesfalván a helyi görög katolikus lelkész, Komporday Andor és társai a parókiaián gyűltek össze. „A magyarok, s Isten legszentebb nevére megfogadtuk, hogy a cseh rablók ellen dolgozni fogunk, a rutén népet fegyveres felkelésre megszervezzük, a csehek fegyverrel kiverjük s újból szabaddá lesz a rutén nép, Rákóczi szent földje.”² Az eskü után megindították a szervezést, összeköttetésbe léptek „a szabad magyar földdel” és a szomszédos Lengyelországgal. Futárokat küldtek Budapestre, ahol az illetékes körök „örömmel és lelkesedéssel... a legmesszebbmenő” támogatást ígértek számukra. Komporday két társával átment Lengyelországba, ahol nagy szeretettel fogadták őket, s ahonnan ígérték, hogy a szükséges időben lengyel önkéntes légiók jönnek a segítségükre. Megszervezték az állandó budapesti és lengyel összeköttetést. „A rutén falvak lakói lelkesen csatlakoztak, illetve sorakoztak a felkelés zászlaja alá és szent esküvel fogadták, hogy a magyar hazához mindhalálig hűek maradnak.” Mindezt a legnagyobb titokban végezték a szervezők, már nemcsak Bereg, hanem

¹ Menekültek könyve. (A megszállott magyar területről kiülőözött magyar testvéreink kálváriája.) Szerk.: Tisza Miksa. Miskolc, 1940. 83. old.

² Uo. 83–84. old.

Máramaros és Ugocsa vármegyék csehszlovák fennhatóság alatti részére is kiterjesztve. „Nyíltan nem lehetett dolgozni, mert cseh szuronyok vettek körül minden oldalról s nagyon jól tudtuk, hogy a halál fiai vagyunk, ha a csehek rájönnek szervezkedésünkre.”

Komporday Andor parókus felesége 1919 novemberében Budapestre utazott, ami „igen veszedelmes volt akkoriban, mert a csehek gyanús szemmel nézték, s mindenféle akadályokat gördítettek az útjába, és csak rendkívüli bátorságának és leleményességének volt köszönhető, hogy a csehek el nem fogták. Ilyen lelki bátorságot csak a hazának végtelen szeretete adhat egy magyar nőnek”. Az asszony a fővárosban Kutkafalvy Miklósnak, a nemzeti kisebbségek minisztériuma államtitkárának útján érintkezésbe lépett az illetékes körökkel, akik újra „a legmesszebbmenő” támogatásukról biztosították a mozgalmat. Egyben tudatták, hogy a fegyveres felkelésnek 1920 tavaszán kell kitörnie, s azt addigra teljesen meg kell szervezni. Az asszony hazatérve zászlót is varrt, egyik oldalára Szűz Mária képét festette „Istenért és Nemzetért” felírással. Nem volt könnyű a zászló összeállítás, ugyanis Munkácson csak piros színű selymet, illetve szövetet, Kassán csak fehérét árusítottak, zöld színű viszont egyik anyagból sem lehetett sehol kapni. A csehek gondoskodtak arról, hogy az általuk megszállt területen ne lehessen magyar trikólórt készíteni. Zöld színű selymet a lengyelországi Sztrijból sikerült a zászlóhoz a parókuséknak beszerezniük. A lobogót a világháborút végigharcolt egyszerű rutén férfiak közé vitték, és ekkor „... olyan jelenet következett, ami fényes tanúbizonysága volt a rutén fiúk hazaszeretetének. Sírva borultak a zászlóra a hős rutén fiúk, és úgy csókolták s újból fogadalmat tettek, hogy a Szűz Máriás lobogót diadalra viszik. Hogy pedig a segítségükre siető lengyeleket is méltóképpen fogadhassuk, lengyel nemzeti lobogót is csinált a Feleségem 'Vivat Polonia' felírással a fehér sas körül.”³

1920. március 20-án Kompordayékhoz futár érkezett Budapestről azzal a hírral, hogy a felkelés két hét múlva fog kitörni, legyenek készenlétben. Üzenték azt is, hogy néhány nap múlva magyar tisztek jelentkeznek Sebesfalván, akik átveszik a felkelés irányítását, illetve annak katonai vezetését. A szervezkedés utolsó heteiben a parókus a cseh hadseregben szolgáló magyar, rutén és „tót” (szlovák) katonákat, sőt egy „deutsch-böhmisch”, azaz csehországi németekből álló zászlóaljat is megnyert a mozgalomnak. A fegyveres felkelést már teljesen előkészítették, az időpontját is kitűzték. Kész volt a terv: az Alföldről, délről magyar csapatok törnek be, északról pedig rutén-magyar felkelők két tűz közé szorítják a csehszlovák katonaságot, csendőrséget. „Uram Isten, micsoda futás lesz itt Prága felé, ha megjön az indulási parancs ... Már csak két nap s megindul a lavina a Beszkidekről”. Az utolsó napon azonban jött az utasítás, hogy elhalasztják az akciót, mert a külpolitikai helyzet miatt az idő nem alkalmas a fegyveres felkelésre. Komporday később értesült arról, hogy a budapesti illetékes köröknél egy szavazaton múltott, hogy nem indulhatott meg a felkelés. „Fájdalommal vettük tudomásul a parancsot s vártuk az alkalmas időt”, amely azonban elmaradt.

Közben a cseh hatóságok egy magyar értelmiségi férfi árulása folytán tudomást szereztek a mozgalomról, és hajsztát indítottak a felkelés szervezői után. 1920. április 3-án a sebesfalvi parókián egy Simon Bálint nevű egyén jelentkezett Kompordayéknál, és a Horthy-hadsereg tisztjének adta ki magát. Közölte, hogy a magyar fővárosból jön és Varsóba igyekszik. Budapesti megbízóitól azt az utasítást kapta, hogy a csehek kutatása miatt az iratait meg kellene semmisíteni, akkor menjen Kompordayhoz Sebesfalvára, aki ellátja új igazoló iratokkal, majd átvezeti Lengyelországba. Az éjjel Szolyva közelében a csehek motozása miatt az előbbieknél megfelelően kellett cselekednie. Kérte a parókust, hogy állítson ki a számára egy olyan ajánlólevelet, amelyet bemutathat a lengyel határőrségnél. Ezen kívül adjon neki egy olyan értelmű írást, amellyel a varsói magyar nagykövetségen igazolhatja magát, végül vezesse át őt Lengyelországba. A lelkészházaspár szívélyesen fogadta az állítólagos magyar tisztet, uzsonnával, borral, cigarettával kínálta, és elbeszélgetett vele a haza sorsáról. Társalgás közben azonban a vendég olyan kijelentést tett és olyan híreket mondott, amelyek kétségessé tették magyar tisztit voltát. Arra kérte a parókust, hogy – mivel Lengyelországból visszafelé is erre szeretne jönni – szerezzenek neki egy cseh utazási igazolványt. Izgatottan viselkedése miatt mindinkább gyanússá vált a háziak előtt. Az asszony egy alkalmas pillanatban négyzemműközt figyelmeztette férjét: vigyázzon, mert a vendégük nem magyar tiszt, hanem cseh detektív vagy

³ Uo. 84–85. old.

agent provocateur (beugrató titkos rendőrök). „Revolveremet zsebre vágtam, mert el voltam készülve a legrosszabbra – folytatta emlékezésében Komporday Andor. – Beszélgetésünk tovább folyt s ő közben többször kérte az iratok kiállítását, és azt, hogy vezessem át Lengyelországba. Biztosítottam őt, hogy legyen nyugodt, az iratokat megkapja, és ne féljen a rutének-től, mert egytől-egyig mind magyar érzelmű s itt nem fog áruló akadni. Minthogy magam is szentül meg voltam győződve, hogy az illető az elfogatásunkra kiküldött cseh detektív, s hogy mindeddig csak azért nem lépett fel, mert az átvételi dokumentumokat is meg akarja szerezni, nem tartottam szükségesnek, hogy érzelmeimet leleplezzem, mert tudtam, hogy kenyértörésre kerül a dolog”.

Az időhúzással a szobában érezhetővé vált a feszültség, amely már bármelyik pillanatban robbanhatott. „Az isteni Gondviselés azonban mást akart” – írta a parókus. Egy rutén paraszttasszony kopogtatott, majd lépett a szobába és arra kérte a lelkészt, hogy menjen át a szomszédos Latorcafőre (1910-ben 639 ruszin lakos) három súlyos beteget meggyógytatni. (A falu különálló plébánia volt, de papja néhány héttel korábban meghalt, ezért Sebesfalváról Komporday igazgatta.) A lelkész befogatott a lovas kocsiába, közben a vendéget megnyugtatta: hamarosan visszajön, megvacsoráznak, kiállítja számára a kért iratokat, majd egy rutén parasztemberrel átkísérteti Lengyelországba. Az állítólagos magyar tiszt nagyon kérlelte, mielőbb jöjjön vissza. A lelkész biztatta, hogy sietni fog. A falu végén a kocsmánál négy szuronyos cseh csendőr posztolt, az italmérő előtt pedig az alsóvereckei cseh főbíró fogata állt, ő maga pedig a kocsmában volt. A csendőrök köszöntötték Kompordayt, majd útjára engedték. A lelkész a tapasztaltak teljesen meggyőzték arról, hogy az elfogására jöttek. S most csak azért nem tartóztatták föl, mert a detektív a parókián volt, akinek bizonyára oka van rá, hogy elengedte.

A parókus Latorcafőn meggyógytatta a három beteget, mire végzett, három esküt tett rutén felkelő várákozott az ottani parókián hagyott fogatánál. Hamarosan előkerült „egy intelligens fiatalember is, aki szintén tagja volt a felkelő csapatnak s akit azelőtt egy héttel Ungvárra küldtem le, hogy Ungvár környékén a velünk érző papoktól, akik a cseh katonai detektívostállyal titkos összeköttetésben állottak, tudjon meg egyes fontos dolgokat.” Beszélgetés közben elmondta a felkelőknek, hogy milyen gyanús vendége van. Megtudta tőlük, hogy az állítólagos magyar tiszt a főbíróval és a négy csendőrrel együtt ment Sebesfalvára, látták, amikor hazajöttek Alsóvereckéről. Komporday már tisztán érzékelte a helyzetet, s azt, hogy gyorsan kell cselekedni. A felesküdt rutén katonák erre azt mondták: vegyék elő rejtett fegyvereiket, azzal fegyverezzék le a csendőröket, ha nem akarnák megadni magukat, akkor lőjék le őket. A detektívet és a főbíró színtén fogják el, és foglyaikkal együtt menjenek át Lengyelországba. Ott a barátaik örömmel fogadják, nemcsak a régi összeköttetéseiknél fogva, hanem azért is, mert az alsóvereckei cseh főbíró is viszik, akit „a lengyelek, mint halálos ellenségüket úgy is igen szerettek volna vendégül látni”.

A lelkész elfogadta a rutén legények indítványát és megparancsolta: azonnal szedjenek össze még 5-6 felkelőt, vegyenek magukhoz elegendő lőszert és gyülekezzenek a parókia udvarán. Együtt mennek Sebesfalvára a cseh csendőrök, a detektív és a főbíró lefegyverzésére, illetve elfogására. A három rutén fiú azonnal indult a parancs teljesítésére, de nemsokára visszarohantak és jelentették: a négy csendőr már itt van Latorcafőn, nincs idő a legénységet és a fegyvereket előkeríteni. Kérlelték a lelkészt, azonnal meneküljön, őket ne féltse. Komporday hamarjában levelet írt a feleségének és tudatta: az elfogatására jöttek, amely elől Lengyelországba menekül. Legyen bátor, ha lehetséges, ő is meneküljön, az első lengyel faluban várja. A levelet a kocsisának adta, aki szintén felesküdt felkelő volt, s meghagyta neki, hogy a papírt észrevétlenül nyújtsa át a feleségének. Mindez alighogy megtörtént, a négy csendőr megjelent a parókiánál. A lelkész gyalog, reverendában vágott neki az útnak. Pillanatok alatt eltűnt a latorcafői házak között, rövidesen elérte az erdőt és gyors léptekben igyekezett a lengyel határ felé. Ez nem volt egyszerű, hiszen a cseh határőrség vonalán is át kellett haladnia. „Az Alsóvereckén állomásozó cseh zászlóaljnál voltak ugyan pártunkra állott magyar, rutén és tót fiúk, de voltak igazi csehek is. Menekülésem sikere tehát attól függött, hogy a mi embereink vagy a csehek vannak-e őrségen?”

Komporday Andor április 3-án este 7 órakor indult el, és az Erdős-Kárpátokban bolyongva, éjfélkor érte el a lengyel határt. Kimerülten dőlt a holdvilágos, csillagos éjben egy hatalmas fenyő alá. „Csend, halálos csend mindenütt. Elgondolkozom: jóságos Istenem, ilyen a

magyar sors már évszázadok óta. Hányszor kellett már hazájokat szerető hű hazafiaknak épp úgy bujdosni, mint most nekem. Talán Rákóczi is erre menekült Lengyelországba... Ti hős magyar fiúk, akik a Kárpátok bércein és itt, ezen a helyen is, ahol én átléptem a határt, három alkalommal hősiiesen visszaverték (1914–1915-ben, a szerző megjegyzi.) az orosz hadsereget, vajon gondoltatok-e arra, hogy a magyar férfiak vérével öntözött drága magyar föld a gyáva cseh martalócok nyomorult prédájává lesz? Mindenható Isten, aki örök Igazság vagy, ne hagyd el a magyart, tekints e sokat szenvedett nemzetre s add vissza, ha vérünk árán is, nagy, szabad hazánkat. Majd eszembe jut a feleségem s két kis gyermekem. Mi van velük? Vajon sikerül-e nekik a menekülés, avagy a csehek kezébe kerülnek? Szűzanyám, légy velük, oltalmazd őket. És itt Lengyelországban, az isten szabad ege alatt, újból esküvel fogadom, hogy mindenkor hazám ellenségei ellen fogok dolgozni, legyenek azok akár külső, akár belső ellenségek. Majd hálát adtam a jó Istennek megmenekülésemért, az isteni Gondviselés csodálatos közbelépéséért, mert hiszen, ha gyóntatni nem hívnak, nem igen menekülhettem volna meg.”⁴

Jó negyedórát haladt tovább, amikor a határ felől kutyaugatást és elmosódó emberi hangokat hallott. Csehek voltak és rendőrkutyával üldözték. Egyórai menetelés után egy lengyel tanyaúra ért, ahol vendégül látták, majd a gazda fia a legközelebbi faluba, Visvekebe kísért. Itt találkozott Hebe Józseffel, az alsóvereckei járás számvevőjével, aki néhány héttel korábban hivatalos ügyek miatt összeveszett a csehekkel, s azokat lehordta. Emiatt – nehogy elfogják – szöknie kellett Lengyelországba, s a feleségét Komporday kísérté át a határon. Hebéék a lelkészt szeretettel fogadták, megosztották vele a lakásukat. A parókus felkereste a lengyel csendőrséget, ahol régi ismerősei voltak: elmondta a történeteket, és kérte, nézzenek utána mi van a feleségével és gyermekeivel. Egy hétig tartózkodott Visvekeben. Itt tudta meg, hogy a feleségét a csehek még április 3-án elfogták, a gyermekei pedig otthon vannak a nővére felügyelete alatt. A lengyel csendőröktől, akik áruhában mentek át csehszlovák területre, megtudta: április 3-án éjjel „rettenetes razzsiát” tartottak. Az egész alsóvereckei cseh katonai zászlóalj kivonult az üldözésére rendőrkutyákkal, öt környékbeli faluban minden parasztházat, padlást, istállót átkutattak, és erősen fogadták, hogy azonnal fölakasztják, ha megtalálják.

A lelkész a húsvétot Hebééknél töltötte. A cseh hatóságok nem nyugodtak, minden áron el akarták fogni Kompordayt. „Visvekeben is megjelentek, mint lengyel zsidók s kikutatták tartózkodásom helyét. Lengyel barátaim figyelmeztettek, hogy mivel Visveke elég közel van a határhoz, jobb lesz, ha beljebb megyek az országba, habár szívesen őriznek s éppen ezért emelték fel a csendőrség létszámát is, de mégis helyesebb volna, ha Turkára mennék”. A Hebe család, egy fiatalember – aki szintén a csehek elől menekült – és a parókus a javasolt településre mentek, amely az Uzsoki-hágótól mintegy 100 km-re feküdt. A lelkészt itt Pietrowszky rendőrkapitány és magyar felesége fogadta. Két napot töltött náluk, majd Lembergben a katonai parancsnokságnál jelentkezett, ahol „a Magyarországra, illetve a cseh megszállt területre vonult ukránokról adott részletes és bő felvilágosítást.” Innen Varsóba utazott, ahol a magyar külképviseleten gróf Csekonics István nagykövet fogadta, „akinek elmondta szervezkedésüket s azt, mért nem sikerült a tervünk.” A gróf azzal lepette meg, hogy ő már tudott az én munkámról, ő már informálva volt s kár, hogy nem sikerült, de ennek nem én vagyok az oka...Még aznap felkerestem a szintén Varsóban működő csehellenes rutén propaganda osztályt, ahol Stefán Gusztáv volt rahói ügyvéd volt a varsói rutén propaganda osztálynak a vezetője, akivel a jövőben is folytatandó csehellenes mozgalmak megszervezését megtárgyaltam. (Sajnos, ez a Stefán később csehbarát lett s árulójává lett a magyarság s a rutén nép ügyének.)”

Komporday másnap újra felkereste Csekonics nagykövetet, és kérte: diplomáciai úton lépjen közbe felesége cseh börtönből való kiszabadítása érdekében. A gróf azt válaszolta, hogy a varsói csehszlovák követtel nem áll szóba, mert még a Monarchia idejéből ismeri, amikor együtt szolgáltak Münchenben. A spanyol követ útján igyekszik segíteni, aki jóban van a csehekkel, és mindent megtesz, hogy a feleségét valamely cseh fogollyal Magyarországra ki tudja cserélni. A lelkész a német-lengyel határzár miatt csak egy hónap múlva kapott útlevelet, addig a varsói Viktória szállodában lévő magyar-rutén propaganda kirendeltségnek volt a ven-

⁴ Uo. 85–88. old.

dége. Végül, mint magyar diplomáciai futár, Berlinen és Bécsen keresztül 1919. május 18-án érkezett Budapestre. Még aznap fölkereste a nemzeti kisebbségek minisztériumában Kutkafalvy Miklós államtitkárt és két miniszteri tanácsosát, akiknek beszámolt „csodálatos” meneküléséről. Tudatták vele, hogy már lépéseket tettek a felesége kiszabadítására. Komporday másnap, 19-én felkereste a budapesti olasz missziót, hogy segítsen felesége szabadlábra kerülésében. A hónap végén a sátoraljaiúj helyi propaganda kirendeltségen kapott munkát, ahol egy Munkácsról menekült ügyvéd barátjával dolgozott.

A honvédelmi miniszter hamarosan tábori lelkésszé nevezte ki, ilyen minőségben 1921. július 1-jéig szolgált, majd a Zemplén vármegyei Rudabányácskára került parókusnak. „Cseh megszállt területről átjött barátaimtól tudtam meg, akik között egy Medveczky nevű ember 1920-ban a munkácsi cseh zsupáni hivatalban volt alkalmazva, s így közvetlen tanúja volt a zsupán és a cseh katonai parancsnokság megrökönyödésének, amidőn hírt kaptak megmeneküléséről, és hogy a csehek 1920 áprilisában in contumaciam (távollétében) halálra ítélték, és kézre kerítőmnek 50 000 szokol vérdíjat tűztek ki jutalom gyanánt. Ez az ítélet és díj most is [t. i. az emlékirat készítésekor, 1933-ban] érvényben van.”⁵ A megmenekülése utáni évben, „1921-ben öt lövést adtak le reám és feleségemre nyomorult cseh bérencek, s ide Kányba is megüzenték, hogy végeznek velem. De én bízom az isteni Gondviselésben, hogy a csehek kezébe nem kerülünk”.⁶ (Komporday Andor emlékezése írásakor a magyar–csehszlovák határ mentén, Abauj-Torna vármegyében fekvő, s ez időben mindössze 264 lakosú Kány görög katolikus lelkésze volt.)

Tanulságos a feleség, Komporday Andorné (1893–1981) – aki a Máramaros vármegyei Tiszabogdányban született – emlékezéséből is idéznünk. Amikor a lelkész elment Latorcafőre gyóntatni, a parókián maradt cseh detektív „továbbra is adta a magyar tisztet”. Arról érdeklődött az asszonytól, hogy a rutén nép valóban szereti és várja-e a magyarokat? A parókusné kijelentette: „Igen, a rutén nép a maga nagy tömegében – kivéve azokat az árulókat, akik küldöttségileg mentek Prágába a csehekhez, akik között papok és tanítók is voltak, hogy a rutének lakta északkeleti Magyarországot felajánlják a cseheknek – szereti a magyarokat s alig várja, hogy a magyar uralom ismét visszajöjjön. Erre ő is kijelentette, hogy ő is gyűlöli a rabló csehek, mire megjegyeztem: igazi magyar tiszt másképp nem is érezhet.”⁷ Ezután a vendég engedelmet kért, hogy a faluba mehessen meggyőződni arról, hogy a nép valóban annyira várja-e a magyarokat? Az asszony erre megjegyezte: Ne gondolja, hogy a nép kitarja a szívét, mert nem ismerik, csak agent provocateur-nek fogják nézni. Az asszony a kertből utánanézett a távozónak, és látta, hogy egy cseh csendőrrel hevesen gesztikulálnak. Amint azonban észrevették őt, rögtön abbahagyták és elváltak. Az áltiszt tovább ment a falun lefelé, a csendőr pedig a parókiához jött, s érdeklődött a papnénál, hogy ki volt az az úriember, aki az imént elment? A válasz: munkácsi állatorvosnak mutatkozott be és állatokat akart vásárolni. Erre a csendőr visszatért a községbe. A parókusné ezután a cselédlányt a faluba küldte két kisgyermekével, figyelje meg, hová megy a csendőr, és találkozik-e az állítólagos magyar tiszttel. A lány hamarosan hozta a hírt: a vendég egy parasztházba ment be a csendőrrel. Rövid idő múlva lélekszakadva szaladt a parasztasszony, akinek a házába betértek, s mondta: a csendőr a civil férfinak egy vasbilincset adott át azzal az utasítással, hogy ha a főtisztelendő úr Latorcafőről hazajön, azonnal verje bilincsbé. A papné az előbbiekről értesíteni akarta férjét, de nem tudta, mert az áltiszt visszatért a parókiára. Állandóan a nyomában járt, egy lépést sem tehetett egyedül. Nyugalmat erőltetett magára és megkérdte a vendéget, mit beszélt a csendőrrel? Az igazolmányát kérte – válaszolta –, ezután az asszony tudomására hozta: levelet írt Kompordaynak, hogy siessen haza, mert ő (vagyis az áltiszt) nem érzi magát biztonságban a faluban.

A lelkésznek – a feleségé számításai szerint – öt órára kellett hazaérkeznie, azonban egyre később. Az idő múltával a papné egyre biztosabban érezte, hogy a férjének sikerült átszöknie Lengyelországba. Minden bizonnyal elmenekült, ellenkező esetben a fölkelő rutén katonák értesítették volna. Az áltiszt viszont egyre idegesebb lett. Hét óraker megérkezett a kocsi, de

⁵ Uo. 92–93. old.

⁶ Uo. 93. old.

⁷ Uo. 93. old.

a lelkész nélkül. Az asszony megkérdezte: Hol a főtisztelendő úr? A másik faluba ment gyónatni, de oda már gyalog ment, mert a lovak éhesek és hazaküldött – válaszolta a kocsis. Közben odacsúszta az asszony kezébe a parókus levelét. Az áltiszt észrevette, de az asszony nem adta oda neki, hanem a konyhában gyorsan elolvasta: „Kedves Annuska! Ha lehet menekülj. Pénzt végy magadhoz. Lengyelországba megyek s Téged az legelső lengyel faluban várlak. A gyermekek miatt nem búsulj, mert Annuska (a sógornóm) /t. i. a lelkész nőtestvére/ hétfőn, április 5-én érkezik”. Az asszony a levelet lassan összetépte, majd észrevétlenül a tűzbe dobta. Azt mondta az áltisztnek, hogy a férjének útközben (az 1910-ben 113 rutén lakosú) Medvefalvára – az ellenkező, déli irányba! – is el kellett mennie gyónatni, hadd keressék. Így időt nyer a menekülésre. A papné ezután felajánlotta a „vendégnek”, hogy a rutén parasztok átvezetik a határon. Ezt azonban az áltiszt nem akarta, és hamarosan eltávozott. Az asszony ezután gyalog útnak indult Lengyelország felé, két óra múlva betért a latorcafői parókiára az özeveg papnéhoz, itt fogták el a csendőrök és a detektív. Közben előzőleg Sebesfalván a nyomozó és a csendőrök puskatussal ütve-verte őket, vallomásra igyekeztek bírni a parókián dolgozó cselédlányokat, hol van Kompordayné. Bizonyára sétálni ment – mondták – nem árulták el, hogy elmenekült. Erre a lányokat kilökdösték a szobából, majd magukkal hurcolták a szomszéd faluba, de mivel ott sem találták a parókusnét, elengedték őket.

A papnét Latorcafőn székérre rakták, éjfélkor érkeztek a sebesfalvai parókiára. A két cselédlányt újra faggatták, de megint nem árultak el semmit. Három csendőr és a detektív házkutatást tartott, mindent felforgattak, de bűnjeleket nem találtak a három budapesti magyar újságon és egy darabka nemzeti színű szalagon kívül. „A szekrényekben őrzött aranynemű azonban eltűnt a csehek enyves kezén” – emlékezett Kompordayné. Egy csendőr közben a papnéra szegezte szuronyát, a hatéves kislányát is kérdezték, ígérve cukorkát, pénzt, mondja meg, kik jártak a parókiára. Az apróság csak annyit válaszolt: „Én magyar kislány vagyok, nem tudok semmit!”⁸

A parókusnét éjjel két órakor Alsóverekére vitték tovább a galíciai ukrán származású főbíróhoz. Dühös volt, „a haját tépte mérgében, járt-kelt mint egy őrült és szidta a detektívet és csendőröket”, hogy nem tudták elfogni Kompordayt. Ráordított az asszonyra: „Várja a magyarokat?” „Igen, várom őket, s bár itt lettek volna már”. „Izgattott a csehszlovák állam ellen és részt vett-e a fegyveres felkelés előkészítésében?” „Nem.” „Hazudik!” – üvöltött az asszonyra a főbíró. A papné: „Lehet, hogy Ön szokott hazudni, de én nem, s ha a kezében vagyok is, viselkedjen tisztességesen egy nővel szemben.” „Mikor volt utoljára Budapesten?” „1918 júniusában.” A főbíró hol gorombán fenyegetőzve, hol szép szóval igyekezett rávenni az asszonyt, a vallomásra: mondja el, hogy férjének kik voltak a segítőtársai a fegyveres felkelés előkészítésében. „A szerencsétlen cseh azt hitte, hogy egy gyáva ukrán asszonnyal áll szemben, aki megijedve az ő ordítózásától, azonnal bevall mindent s árulója lesz a magyar ügynek. Seme közé néztem s azt mondtam: Igen, mindent be fogok vallani, amit csak tudok, de ezzel úgysem éri el a célját, mert én a felkelés szervezéséről semmit sem tudok.” Arra a kérdésre, miért utazott gyakran Munkácsra, azt válaszolta: „Azért, hogy élelmiszereket vásároljak, mert maguk nem gondoskodnak semmiről, úgy, hogy az egész Felvidék majdnem éhenhal, amióta maguk itt vannak!” – válaszolt az asszony. „A lengyelek ígértek-e fegyveres támogatást?” „Erről nem tudok semmit.” A főbíró: „A magyar kormány tudott a felkelés szervezéséről, mert nekünk biztos tudomásunk van, hogy Kutkafalvy államtitkár erősen dolgozik a csehek ellen.” „Ha maguknak erről biztos tudomásuk van, akkor miért kérdezik tőlem, én erről sohasem hallottam.” A főbíró elvesztette türelmét és újra az asszonyra ordított: nemcsak a férje, hanem ellene is kiadták az elfogatási parancsot, Beregszászban majd vallani fog.

A kimerült papnénak végül megengedték, hogy az irodai díványon aludhasson, az ablak elé csendőrt állítottak. Két óra múlva kiabálásra ébredt, a sebesfalvi plébániához tartozó férfi hívek követelték a főbírótól, hogy bocsássák szabadon. Reggel „a derék, régi szolgabírói hajdú” hozott az asszonynak reggelit, és könnyes szemekkel bízta: ne féljen, legyen bátor, megsegíti a jó Isten. A papnét ezután két csendőr és egy detektív székéren vitte a volóci vasútállomásra, hogy a kilátásba helyezett beregszászi fogsággal ellentétben, vonattal egy külön fulkében Ungvárra szállítsák. Húsvét napja volt, a város utcáin „hemzsegett a nép”, és a parókusné – batyúval a hátán – cseh fegyveres kísérettel nagy feltűnést keltett. Mindenfelől

⁸ Uo. 93–98. old.

ijedt arcokat látott. Ismerősök is jöttek az asszonnyal szemben, köszöntötték, de tekintetükből látszott a rémület. Tíz perc alatt tudta az egész város, hogy Kompordaynét elfogták a hatóságok. A rendőrségi fogdába vitték, ahol csak egy szennyes, piszkos padágy (Pritsche) állt. Ráült és elgondolkodott: „Édes Jézusom, a te feltámadásod napján kerültem a gyáva csehek kezébe, akik most vitézkednek, gyenge törékeny nők letartóztatásával. Bűnöm: a magyar hazá iránti lángoló szeretetem.” A padágyra dőlt, a kimerültségtől elaludt, délben nevetésre ébredt. „Cseh asszonyok voltak, akik kacagva mutogattak reám, öklükkel megfenyegettek és köpködtek. Majd ennivalót hoztak, valami moslékfélé, amihez hozzá sem nyúltam. Hátizsákból kivettem egy darab kenyert, megettem. Ez volt a húsvéti ebédem. Délután kihallgatásra vittek.” Az asszonyt tíz napig tartották fogva az ungvári fogdában, ahol patkányok futkostak, ugráltak körülötte a deszkaágyon. „A pritschen való alvás(tól), illetve fekvéstől a testem kisebesedett, nagyon össze voltam törve. Az ungváriak közül Kucka János püspöki kocsis, özv. Roskovics Emánuelné és az anyósom hoztak nekem ennivalót.” (A korabeli szokás szerint a fogva tartottaknak maguknak kellett gondoskodniuk ételmükről, illetve kintől hozatniuk.) A papné éjjelenként alig tudott aludni, mert az első napon kívül mindig éjfélkor viték kihallgatásra. A rendőrségen szolgáló cseh asszonyok minden nap megnézték cellájában, s gyalázták, gúnyolták, öklükkel fenyegettek, köpködtek.

Kompordaynét a tizennegyedik napon ismét vonatra ültették, Beregszászra kísérték, ahol hét cigányasszonnyal együtt a törvénytörési fogház egyik cellájába zárták. Amikor a züllött nők megtudták, hogy politikai fogoly, a legnagyobb tisztelettel viseltettek iránta. Itt is naponként kihallgatták, és mindig éjfélkor. Az egyik nap a délutáni sétakor látta, hogy vasra verve hét felesküdtöt rutén legényt hurcoltak a fogházba, nyomban megismerte őket. „Mindennap némán köszöntöttük egymást... Rettenetesen kínozták a derék rutén fiúkat, de egy sem vallott. Az esküt, amit letettek, megtartották.” A parókusnét egy Prágából érkezett hadbíró is kihallgatta, aki dühösen vetette a szemére, hogy „a csehszlovák államot alapjában rendfítette volna meg, ha a rutén nép fegyveres felkelése, melynek én is egyik főszervezője voltam, sikerül.” Az asszony azt felelte: „Nagyon tévednek, mert nekem nincs tudomásom én nem is volt, semmiféle felkelésről.” A parókusnét naponta egy-egy félórai sétára engedték ki cellájából, és mindig a fogház udvarának azon részébe küldték, ahol a kiütéses tifuszos betegek feküdtek a napsütésben. A beregszászi börtönben ebben az időben dühöngött az említett járvány. Két fogházi orvos is megkapta a betegséget, és mindketten meghaltak. „Hála Istennek, én nem betegedtem meg. A börtönben teljesen lesóványodtam: csont és bőr lettem.” Kompordaynét a budapesti olasz misszió közbelépésére 1920. június 4-én ideiglenes jelleggel szabadlábra helyezték a Kassán tartandó hadbíróági főtárgyalásig, de naponta jelentkeznie kellett a csendőrségen, illetve ellenőrizték, otthon tartózkodik-e? Később sikerült a cseh hatóságok éberségét kijátszania, és július 20-án két kisgyermekével átlépnie a magyar határt. Sátoraljaújhelyen találkozott a férjével. Ott tudták meg, hogy az elfogatásukra küldött állítólagos horthysta-tiszt korábban magyar határrendőr volt, aki átállt a cseh hatóságok szolgálatába. A felkelő csapatok számára varrt, Szűz Mária képével díszített magyar zászlót a sebesfalvi templom oltárpárnájában rejtették el, ezért nem találták meg a cseh detektívek. A lobogót később egy görög katolikus lelkész Magyarországra hozta, és az asszony emlékiratának elkészítésekor, 1933-ban Rajnay Vilmos honvédszázados őrizte.⁹

A tervezett fegyveres felkelésről az alábbiakban így számolt be egy szovjet korszakban megjelent kiadvány: „az osztrák–magyar, a csehszlovák uralkodó osztály és a fasiszta leigázók hűséges szolgájának”, a kárpátaljai görög katolikus egyháznak „népellenes tevékenységéről.” „A horhysták javára végzett kém- és felforgató tetteiért a kassai bíróság másfél év börtönre, és öt év közügyektől való eltiltásra ítélte Andrej Fankovich unitus (görög katolikus) lelkész, aki a 'ruszin légio' nevű terrorista-diverziós csapatot szervezte... 1920-ban egy Budapesten tartózkodó csehszlovák ügynök olyan üzenetet küldött Pídkarpatzskba Rusz kormányzóságának, hogy az alsóvercekei Komporday Andor lelkész, valamint sógora, Koszej Gyula a magyar és a lengyel fasiszták kémei. Provokációs iratokat és fegyvereket terjesztettek. Ezek után az ügynökök (t. i. Komporday és Koszej) elhagyták Csehszlovákiát és Lengyelországba menekültek.”¹⁰ Az idézetet egy helyen helyesbítenni kell: Komporday Andornak

⁹ Uo. 98–101. old.

¹⁰ Bukovics, D.; Pavutinnja omani. Uzgorod, 1974. 49. old.

nem Koszej Gyula volt a sógora, hanem Fankovich Endre lelkész. Fankovichnak Komporday Erzsébet volt felesége, Andor húga. (Komporday Andor fia, id. Komporday Zoltán Miskolcon élő ügyvéd személyes közlése.)

Az alábbiakban a fiú, dr. Komporday Zoltán emlékezésével egészítjük ki a szülei által 1933-ban leírtakat. „Édesanyám egy barátője Munkácson elvállalta, hogy a felkelés számára készített magyar nemzeti lobogóra ráfesti Patrona Hungariae, azaz Szűz Mária arcképét. Egy idő múlva elment a zászlóért, hogy hazavigye Sebesfalvára. A lobogót a barátője lakására beszállásolt cseh főhadnagy ágya alá rejtették. Vacsoránál a tiszt is jelen volt, akinek édesanyám a beszélgetés közben megemlítette: Nem tudom, hogyan jutok haza, mert a férjemnek nem tudtam üzeni, hogy küldjön értem lovas fogatot.” A főhadnagy udvariasan felajánlotta, hogy a lovas kocsját másnap a rendelkezésére bocsátja, és azzal hazamehet. Reggel a zászlót tartalmazó csomagot kivették a tiszt ágya alól és édesanyám felült a cseh katona által hajtott fogatra. Az úton nem igazoltatták, sőt tisztelgtek a járművön ülőknek a katonai ellenőrzési pontokon. Munkácsról ilyen körülmények között került haza, Sebesfalvára az a magyar zászló, amelyet a templom oltárpárnájában rejtettek el. A felkelésre kész rutén legények erre a lobogóra tették le az eskű Kárpátalja cseh uralom alóli felszabadítására... Édesanyám futárszolgálatot teljesített Budapestre, ahonnan a barátőjével különböző iratokat, felhívásokat vitt Kárpátaljára. Egy alkalommal a csehszlovák oldalon levő sátoraljújhelyi kisállomáson vártak a vonatra. Hideg idő volt és a peronon álltak. A cseh állomásfőnök felajánlotta: menjenek be az irodába, ne fagyoskodjanak odakint. Amikor édesanyám levette a bundáját, több röpirat a földre esett. Lelepleződésük adott volt, de a vasúti főnök szerencsére csak arra figyelte, hogy a hölgy valamit leejtett, felvette és elolvasás nélkül átnyújtotta.” (A sátoraljújhelyi kisállomásról: a csehszlovák delegáció a párizsi béketárgyalásokon a Kassa–Csap–Királyháza vasútvonal fontos csomópontját, Sátoraljújhely városát (1910-ben lakossága 19 940 fő, ebből 18 965 magyar, 478 szlovák, 273 német stb.) is meg akarta szerezni, de meg kellett elégednie annak a hírnedt (állítólag hajózható!) Ronyva patakon túl fekvő gyártelepi, ún. kisállomásával. Így a Csehszlovákiát Romániával összekötő vasúti fővonal itteni szakasza néhány méterre a magyar határtól, a város szélén, a Ronyva patak hidjának túlsó oldalán haladt – miként ma is – végig.¹¹ A város előbbi elszakított, mintegy 1400-1500 hektár területű ipari negyedében – melynek jelentőségét a vasútállomás és a MAV-műhely adta –, 1919-ben mindössze 205 fő lakott, de ennek több mint kétszerese volt a nappali /ott dolgozó/ népesség (1930-ban 678 fő). A gyártelepet az 1938. november 2-i első bécsi döntést megelőző, félbeszakadt komáromi magyar–csehszlovák tárgyalások első napján, október 9-én hozott megállapodás értelmében, Hont vármegye hajdani székhelyével, Ipolysággal együtt Magyarország visszakapta, amelyeket két nap múlva birtokba is vett.¹² Sátoraljújhely-gyártelep kisállomás neve Slovenské Nové Mesto (Szlovákújhely).

Visszatérve dr. Komporday Zoltán szüleivel kapcsolatos személyes közlésére: „Amikor a budapesti olasz misszió közbenjárására édesanyámat a bírósági főtárgyalásig ideiglenesen szabadlábra helyezték, a cseh börtönparancsnok az alábbi megjegyzéssel engedte ki: Úgy igyekezzen, hogy többet ne találkozzanak. Több mint egy hónap múlva sikerült illegálisan átlépnie az országhatárt... 1942-ben Volócon voltam cserkész táborban, ahonnan egy barátommal átmentünk a több mint félszáz kilométerre fekvő Sebesfalvára. Közben felkerestük Katlanfalu körjegyzői hivatalát – Sebesfalva is idetartozott –, ahol a barátom bátyja volt a jegyző. Beszélgettünk, elmondtam neki, hová megyünk. Hallotta ezt egy rutén parasztember, aki utánunk jött, és elbeszélte: 1919–1920-ban ő volt a harangozó, ők őrizték az oltárpárnában a magyar zászlót. Vallatták őket, de semmit nem árultak el... 1942-ben édesapámat és édesanyámat, a Magyarország kormányzója, Horthy Miklós által alapított Nemzetvédelmi Kereszt-tel tüntették ki. Ez a magas elismerés nem szerepel azon korabeli kitüntetések között, amelyeknek viselését az 1990. évi rendszerváltozás után hozott törvény engedélyezte.”*

Botlik József

¹¹ *Palotás Zoltán*: Trianoni határok. Bp., 1990. 46. old.

¹² *Thirring Lajos*: Ipolyság és Sátoraljújhely-gyártelep. = Magyar Statisztikai Szemle. 1938. 9. sz. 869–872. old.

* A tanulmány befejező részét a következő számban közöljük. (Szerk.)